

100-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

УДК 94 (477) : 378.113.1

ТАРАС ШЕВЧЕНКО ТА МИКОЛА МІХНОВСЬКИЙ – ТВОРЦІ МОДЕРНОЇ ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Юрій Земський

Хмельницький національний університет
Україна, 29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11
e-mail: yury_zemsky@ukr.net

Маємо цього року сторіччя подій Української революції початку ХХ ст., отже, за доброю традицією маємо нагоду не лише згадувати ті події, але й замислюватися над їхнім змістом, а водночас розкривати причини поразки наших тогочасних національних зусиль. Тим більше це актуально, бо попри сторіччя, що збігло – багато загроз, небезпек і випробувань залишаються все тими ж, бо й міжнародне оточення все таке ж нестабільне, й вороги наші є такими ж амбітними.

Історіографія вивчення проблем Української революції є нині досить широкою. Важливими здобутками сучасної вітчизняної історичної науки можна назвати аргументоване спростування радянського міфу про буцімто масову підтримку більшовиків населенням України, спростування тези про революційні очікування українського суспільства винятково у вигляді встановлення радянської влади та тісного союзу із російським пролетаріатом. Сучасні історики констатують вибухове зростання рівня політичної активності та самосвідомості українців, а водночас поступове наростання аграрного радикалізму. Здійснено ґрунтовні дослідження задля розв'язання питання щодо співвідношення між соціальними та національними складовими Української революції. Найбільш значимими працями у цій царині є дослідження В. Верстюка, П. Гай-Нижника, С. Кульчицького, О. Любовець, Р. Пирога, В. Піскун, О. Реєнта, О. Рубльова, В. Солдатенка, Ф. Турченка. Проте, залишається чимало не досить добре розкритих проблем, а серед них однією з найбільш дражливих є проблема «відставання» наших очільників революційних подій від запитів часу,

їхня некомпетентність у виконанні вимог, що висувалися народом, романтизування ними соціалістичних концептів, а водночас недостатнє розуміння впродовж усього 1917 р. пріоритетності значення національного державобудівництва та легковажне нехтування необхідністю національної консолідації усіх верств українства. Тож історикам залишається чимало роботи, аби не лише пояснити вказані проблеми, але й спопуляризувати ці уроки нашого минулого задля врахування та недопущення помилок у сучасному нашому націо- та державобудівництві.

Сучасник подій Української революції 1917-1921 рр. – Дмитро Донцов зазначав, що назагал широкі верстви українського люду були того часу або інертною, пасивною «малоросійською масою», або ж «здоровою, активною українською стихією» з органічним, природним відчуттям своєї національної належності. У цій стихійності зберігалася велика енергія, відчайдушне завзяття та глибоко вкорінене почуття справедливості. Ця стихія була сповнена духовної шляхетності й героїзму та водночас вона була страшна у своїй помсті за зневагу та кривду. З цієї стихії, з її найкращих верств «завжди готовий був спалахнути невмирущий вогонь козацтва..., стихія прив'язана до своєї віри, звичаїв, землі, ворожа до зайдів-визискувачів, готова при сприятливій нагоді, постати новою Хмельниччиною, чекаючи тільки, як кожна маса, кличів і формул, які дали б їй енергії мету, напрям і форму... Цього не дала розбудженій національній стихії ліберально-соціалістична інтелігенція українська, яка в 1917 р. задумала ту стихію очолити» [1].

Зазначена Д. Донцовим українська стихія була звісно не простою провіденціальною даністю, вона ґрунтувалася значною мірою на засадах витворених носіями української національної ідеї, представниками нашої національної еліти попередніх поколінь, своєрідним відгомном давнього козацького минулого. Та звісно, що найбільш помітне значення у генезі модерного націотворчого процесу в Україні справила творча спадщина й особисто сама постать Тараса Шевченка. Цей факт дозволяє говорити про певний феномен модерної української політичної думки, адже її поява пов'язується не з якимось політиком, революціонером, чи громадським діячем, не з партією, чи якоюсь політичною акцією, навіть не з появою політичного трактату, а саме – з поетом і поезією – з глибоко-філософською, націо-нально-патріотичною, українсько-державницькою, свідомо-громадянською поезією Тараса Шевченка. Сила Кобзарєвого слова була настільки сильно впливовою та вражаючою, що здійснювала революційний злам у людській свідомості як його сучасників, так і наступних поколінь українців, той злам якого власне й прагнув досягнути своєю поезією Т. Шевченко. Адже його сучасники – назагал малоросійськи мисляча українська шляхта й уярмлене українське селянство потребували неабиякого «струсу», аби «прокинутися» з нав'язаного імперією «сну» щодо буцімто повної наперед визначеності життя та безперспективності будь якого спротиву імперській політичній системі, а відтак – вразившись сковуючими кайданами – згадати про козацьке минуле своїх дідів-прадідів і здобути національно-державну волю.

Зважаючи на суспільно-політичну дійсність, що панувала у Російській імперії миколаївського періоду, тобто атмосферу постдекабриської реакції 30-40-х рр. XIX ст., де «од молдаванина до фіна на всіх язиках все мовчить» – можна лише подивуватися силі віри в український народ, величі любові до рідного народу та жертвній самозреченості Т. Шевченка, котрий моделював своєю поезією якісно нове українське суспільство – народ братерської згоди, в якого «в своїй хаті й своя правда, і сила, і воля». Своєю геніальною поетичною творчістю він визначив найбільші українські національні цінності, без яких життя народу немислиме, неможливе. Такими цінностями, на переконання нашого Кобзаря, були Воля та Слава, які у свідомості українців пов'язані поміж собою та взаємообумовлені. Водночас, Славу треба розуміти у

сенсі морального задоволення Вільної людини з того, що вона робить гідну, величну, праведну справу в інтересах свого народу, який власне й віддячує – Доброю Славою.

Усі основні поетичні твори Т. Шевченка – «Гайдамаки», «Розрита могила», «Сон», «Кавказ», «Великий льох», «Єретик», «І мертвим і живим...» – оспівують Свободу Людини. Причому, Свобода постає із рядків Кобзаря як цілком природна та законна необхідність людського життя-буття. Людину вільною створив сам Господь-Бог, тож будь-які інші форми існування людини є викривленням Божої Волі та Божої Правди, а ті, хто це робить – нелюди, кати, убивці. Читаємо в «Єретику»: «Розбойники, людоїди // Правду побороти // Осміяли твою славу [Боже] // І силу, і волю». А у поемі «Кавказ»: «Не вмирає душа наша // Не вмирає воля // І не ситий не виоре // На дні моря поле // Не скує душі живої // І слова живого // Не понесе слави Бога // Великого Бога...// Встане правда! Встане воля! // І тобі одному // Помоляться всі язики // Вовіки і віки».

Отже, Т. Шевченко усією своєю творчістю переконував, що людина у боротьбі та відстоюванні власної Волі боронить та утверджує свою людську гідність. Так, у поемі «Великий льох» читаємо: «Встане Україна // І розвітму неволі // Світ правди засвітить // І помоляться на волі // Невольничі діти!». Ця ж думка звучить і в поемі «Кавказ»: «Борітеся – поборите // Вам Бог помагає! // За вас правда, за вас сила // І воля святяє!».

Водночас, людська свобода у національно-визвольній концепції Т. Шевченка не є самоціллю, бо життя людини-особистості він міцно пов'язує й навіть підпорядковує інтересам рідної громади, суспільства, народу. У низці творів Кобзар змальовує гіперболізований, власне іконний взірєць жертвовного служіння національній ідеї. Адже, чи можна уявити більшу любов до України, величніший патріотизм як змальований, приміром, образ Гонти у «Гайдамаках», котрий жертвує рідними дітьми, аби лише не зрадити присязі, даній побратимам у боротьбі за спільну Свободу та Справедливість? Так само виправданими виглядають у поемі «Великий льох» смерті трьох грішниць, котрі несвідомо нехай, але виявили лояльність до поневолювачів України. Такими гріхами-вчинками були: перехід дороги вповні (тобто, з повними відрами води) гетьману, котрий їхав присягати до Переяславу, напування коня катові Петру І, що їхав нищити Батурина і посмішка назустріч золотій галері, у котрій плила Дніпром цариця Катерина ІІ.

Цілком новим словом у літературі була також Т. Шевченкова насмішка над величчю імперії Російської. У поемі «Сон» він майстерно змальовує страхіття мук і тортур, яких зазнають заслані до Сибіру козаки та декабристи. Він зображує також аморальність, бруд і жорстокість, якими переповнена російська імперська дійсність, але замість страху перед усім цим – Кобзар назвав цей твір комедією й змістом своєї оповіді викликає у читача почуття глузливого сміху над п'яними гуляннями вірнопідданого люду у столиці імперії та над самим імператором, що нібито виглядає величним і грізним, «мов той ведмідь з барлоги», а насправді – без усієї своєї свити – він є «безпомічним і чудним, мов кошеня». Цим сміхом поет показує наскільки чужою та ворожою для України є російська дійсність, а отже, у такий спосіб, постає ідея природності та законності вивільнення України з лабет імперії.

Таким чином, творча спадщина Т. Шевченка геніально довершеним поетичним словом піднесла й утвердила щонайперше, ідею Свободи Людини й зокрема, розкріпачення людської свідомості, а водночас і Національного Визволення України; по-друге, ідею любові до України та до народу українського, аж до саможертвності в інтересах рідного народу; а також, ідею громадянського порозуміння й єдності усіх українців попри будь-які станові відмінності між ними. Ці високі ідеї у своїй сукупності дозволяють стверджувати, що Т. Шевченко постав перед усім українством (живих, і мертвих, і ненароджених земляків...) цілком переконаним мислителем української національно-державної незалежності. Й саме у тому його величчю і неперехідна цінність його творчої спадщини.

Проте, воля та розум багатьох нащадків виявилися значно дрібнішими Т. Шевченкових. Й те, у що не просто вірив Кобзар, а чого, за його переконанням, українці мали домагатися, як природно собі належного – для нащадків здавалося недосяжним, неможливим, нездійсненним. Зокрема, М. Драгоманов, приміром (усього через 20 років після завершення земного шляху поета), мовив навіть про шкоду від возвеличення творчої спадщини Т. Шевченка, оскільки «од насіння посіяного Кобзарем» не виховується стільки «раціоналістів та соціалістів..., як з насіння й од дощу з Московщини» [2]. Ось який критерій цінності певних ідей виокреслила драгоманівщина – кількість появи переконаних соціалістів! А оскільки Т. Шевченковий світогляд (по суті, національно-самостійницький) соціалі-

тів не виховував, то й спадщина його, буцімто, застаріла.

Драгоманов уперто відстоював ідею слов'янської федерації (з центром у Москві, не Києві, як Кирило-Мефодіївці) й був «общерусистом», тобто не вбачав жодної потреби і навіть можливості відділення українців від росіян. Він називав себе російським «прогресистом», наголошуючи на необхідності еволюційним шляхом поліпшувати щонайперше соціальні умови життя нижчих верств суспільства, водночас відкидаючи не тільки ідею національного визволення, але навіть ідею виняткової важливості розвитку національної культури. Він погоджувався з позицією російських слов'янофілів, що українська література може слугувати українцям лише «для домашнього вжитку», у той час як ширша сфера «вселюдських проблем» має розгортатися лише в «общеруской» літературі, що має стати об'єднувальною сферою для усіх «русских народностей» [3].

Ідеалом Драгоманова є устрій позбавлений державних і національних зв'язків. Справді вільною спілкою він бачив тільки спілку вільних товариств, що виникають за принципом географічного об'єднання, цілком нехтуючи національні ознаки. Громада має бути спілкою вільних осіб, – своя воля кожному, вільне громадянство й вільне творення громад. А отже, головним змістом (можна навіть сказати – головною метою) об'єднання у таких громадах є «безначальство». За прискіпливішого аналізу цих ідей постає їхня повна ілюзорність та фантастичність. Свободу людини тут доведено до абсурду, вона виглядає сваволею. Людина в драгоманівській теорії стає цілком сама для себе, її життя зводиться до повного егоцентризму. А отже, тут не залишається місця поняттям національно-культурної ідентичності, соціальної відповідальності, морального обов'язку, національної гідності, патріотизму, тощо. Тобто уся сфера духовного життя підпорядковується прагматичним, егоїстичним потребам та зручностям людини. В умовах російсько-імперських реалій XIX ст. драгоманівська теорія, таким чином, цілком поглинала будь-які можливості й форми українського національного відродження, а тим більше – визволення.

Драгоманівське підпорядкування національних проблем соціальним, тобто визнання національної складової другорядною, не важливою, у порівнянні з необхідністю соціальних перетворень – цілком узгоджувалося згодом із Ленінською постановкою вирішення

проблеми національних культур. На переконання Драгоманова, українство за своїми думками повинно бути «новевропейським», що означає – «космополітичним», а національна його складова є лише формою, ґрунтом. Нагадаємо, Ленін також говорив, що національне є лише формою певної культури, а за змістом вона є або пролетарською, або буржуазною, дрібнобуржуазною, міщанською тощо.

Модерний політичний рух в Україні розпочався все ж, як відомо, на міцній національній основі, успадкувавши настанови Т. Шевченка. Так на могилі нашого пророка група українських патріотів – Микола Байздренко, Михайло Базькевич, Іван Липа та Віталій Боровик у 1891 р. оголосили про створення «Братства Тарасівців» і запряглися, відмовившись від аполітичного українофільства (тобто, винятково культурницької роботи) – боротися за політичну реалізацію Шевченкових заповітів. До київської громади братчиків-Тарасівців, як згадував Віктор Андрієвський, належали також Микола Міхновський, Володимир Шемет, Володимир Самійленко, Микола Вороний, Олександр Черняхівський, Мусій Кононенко й інші [4].

Згодом, з переїздом М. Міхновського до Харкова, він одразу влився до місцевої Української громади й саме за його ініціативи у лютому 1900 р. тут було створено самостійницьку політичну силу – Революційну Українську партію (РУП). Її засновниками й організаторами виступили також Дмитро Антонович, Михайло Русов, Боніфатій Камінський, Левко Мацієвич, Юрій Коллард, Олександр Коваленко і Дмитро Познанський [5]. Написана М. Міхновським праця «Самостійна Україна» була проголошена програмою РУП та видана окремою брошурою.

На жаль, практично відразу у складі РУП відбувся розкол. Він обумовлювався тим, що вже наприкінці ХІХ ст. серед освіченого українства надзвичайно інтенсивно пропагувалися загальноросійські радикальні та соціалістичні ідеї. Причиною того була відсутність легальної можливості українцям поширювати свої національно-культурні напрацювання навіть у літературі та мистецтві, не кажучи вже про сферу національно-політичної думки. Тож російські впливи займали усі сфери культурного життя й перетворилися, можна сказати, на своєрідну тотальну стихію, що захоплювала у тому числі й усіх громадсько-активних українців. До того ж, по смерті М. Драгоманова (котрий і сам був пропаган-

дистом космополітизму та зводив інтереси України лише до справи загальної децентралізації та демократизації Росії) – не знайшлося авторитетного ідеолога, котрий виписав би засади української національної програми. Тож за таких умов навіть ті громадські діячі, що перебували на українському національному ґрунті – часто сходили з нього, вважаючи його занадто «вузьким», порівняно із «загальнолюдськими» (пропагованими марксизмом) цілями та переходили до російського політичного табору. Додатковим стимулом таких переходів була зневіра у культурницькій, українофільській праці (тим більше в умовах перманентних її заборон та обмежень і відсутності можливості впливати навіть на початкову школу й елементарну просвіту).

Отже, українська інтелігенція вихована в атмосфері національно-політичного гніту та повсякчас маючи перед очима реалії темноти і безправності народних мас, а також бачачи їхній економічний гніт (подібно до російської інтелігенції), почала трактувати єдиним прятунком становища – підготовку до політично-соціального революційного перевороту. До того ж російська пропаганда у цій царині вже починаючи з 70-х рр. ХІХ ст., велася досить широко й інтенсивно, включно з теренами України. Тож ця пропаганда й захопила у свої тенета величезне гроно найактивніших представників української громадської та політичної еліти, серед котрих – В. Дебагорій-Мокрієвич, С. Кравчинський, Д. Кибальчич, Я. Стефанович, Д. Лизогуб, В. Мальований, П. Грабовський, В. Козиненко, П. Тучапський та інші.

Значний перехід української інтелігенції на позиції «всеросійської» боротьби, поєднувався також з несприятливими для української справи наслідками реформ 60-70-х рр. ХІХ ст., за результатами яких у руках помосковленого панства опинилися перші кволи паростки самоврядування. Крім того, з помосковлених кіл формувалася також буржуазія, а церква щодалі більше ставала знаряддям царського уряду в інтересах посилення самодержавного правління. Таким чином, як слушно зауважував Дмитро Дорошенко, українство залишалося лише літературною течією, без усякого впливу на поза-культурні сфери реального життя. Й навіть ця українська літературна течія була жорстко переслідувана урядом, що не давало можливості не лише проводити культурну роботу серед мас у національному дусі, але й навіть науково обґрунтувати етнографічну й історичну самобут-

ність українського народу [6]. За таких умов ті, хто залишався на позиціях української праці – В. Антонович, Б. Познанський, К. Михальчук, Є. Чикаленко, О. Кониський, Б. Грінченко й інші – навіть перебуваючи у складі українських громад (Києва, Чернігова, Полтави, Одеси) виглядали героями-одинаками. Натомість, більшість української молоді все частіше схилялося до шляху «найменшого опору» – до «втоптані» стежки загальноросійського руху, в ім'я загальних ідеалів, що «рятуватимуть усе людство», а не лише Україну. Таким чином, у 90-х рр. XIX ст. українська інтелігенція разом з російською масово захопилася марксистським рухом, а такі постаті як М. Зібер, Б. Кістяківський, С. Подолинський, М. Туган-Барановський відігравали роль поширювачів і тлумачів марксистських ідей на загальноросійському просторі.

Вказані обставини пояснюють феномен швидкого розколу у рядах РУП, адже тут об'єдналася українська молодь різних політичних вподобань (включно й соціалістичних). Хоч перша програма партії («Самостійна Україна» М. Міхновського) закликала українську інтелігенцію до боротьби за свій народ під гаслом – «Одна, єдина, нероздільна, вільна Україна від Карпат аж по Кавказ», а у вступній статті партійного часопису «Гасло» (1902 р.) було заявлено, що ідеалом партії є «Вільна, самостійна Україна, з широко розвиненим соціалістичним державним устроєм», однак вже на початку 1903 р. (уже без М. Міхновського) політичні провідники назвали попередні заяви нехарактерними для партії тепер [7]. А навесні 1905 р. у проекті нової програми вже говорилося, що РУП домагається для України лише автономії у межах Росії з окремим «соймом, якому би належало право законодавства в тих внутрішніх справах, які торкаються тільки люду, що мешкає на території України» [8]. Зрештою РУП, як відомо, перейшла цілком на соціалістичні позиції та перенайменувалася (на своєму III з'їзді у грудні 1905 р.) на УСДРП.

Надзвичайно показовою щодо впливів марксизму є редакційна стаття у числі 2, часопису «Праця» за 1904 р. під назвою «Розмежуймося!», де зокрема писалося наступне: «Нам, пролетарям-українцям, про красу і славу будучности України-неньки немає часу мріяти, і ми таких прихильників вільної України не маємо часу слухати. У нас є свої українські пекучі завдання. Нам треба добитись, щоб не ціла нація, ні, а щоб одна тільки та кляса українського суспільства, яка витворює

свою працею все те, з чого живуть, як національні, так і інтернаціональні пани наші, щоб ця пригноблена кляса вирівнялася і почала жити людським життям, а не життям робочої худоби» [9]. А згодом на сторінках цього ж часопису «Праця» розгорнулася дискусія щодо того, чи для українського пролетаріату існує національне питання, і чи потрібна йому своя українська держава? Найбільш характерною у цій полеміці була стаття під назвою «Неіснуюче питання», де відстоювалася теза, що національне питання вигадала буржуазія, аби ошукувати робітників, бо «для пролетарів національного питання не існує» [10].

Таким чином, поєднання у свідомості української романтичної молоді химер драгоманівського та марксистського космополітизму, разом із гнітом тотального імперського переслідування будь-якої української діяльності – привели нашу революційну молодь до повного розчинення у соціалістичній демагогії, а відтак і ренегатства на користь так званих «всеросійських» інтересів. Микола Міхновський – один із небагатьох, хто ясно розумів усю облудність доктрини класової боротьби – відразу ж покинув ряди РУПу та заснував у 1903 р. Українську народну партію (УНП) з тим же гаслом – Самостійної України. Він переконував засобами партійної та публіцистичної діяльності, що українці не можуть іти у союзі разом із московськими революціонерами, бо останні не менше, аніж московські обронці існуючого режиму, хочуть нашого національного поневолення, хочуть українські інтереси підпорядкувати московським. Українська нація тільки тоді стане вільною, коли ми – українська інтелігенція – звільнимо насамперед свою думку з-під впливу чужинців – експлуататорів нашої нації. У протилежність московському революційному інтернаціоналізму та соціалізму, наш шлях іде по лінії індивідуалізму та революційного націоналізму [11].

На жаль, ця ясність думки та твердість переконань М. Міхновського губилися у загальному шалі сліпих і руйнівних антисамодержавних настроїв, що поглинули українську інтелігенцію так само, як і російську. Такому засліпленню сприяла сама політика імперії в її хитаннях політичного курсу. Адже після поступок на вимогу революційного піднесення 1905-1907 рр. у Російській імперії почалася гнітюча реакція, що почасти виглядала як злочинна помста та розправа, оскільки жертвами її ставали не тільки крайні ліві революціонери, але й ті, хто лише прагнув реалізува-

ти права набуті разом із демократичними свободами, наданими Маніфестом 17 жовтня 1905 р. Проте імперська юстиція та її «кишенькові» суди у своїх розправах змішали докупи й тих, хто палив маєтки, й тих, хто хотів лише надати політичного та громадянського самоусвідомлення широким верствам простолюду, хто займався школою та просвітництвом – усі однаково потерпали у ході контрреволюційних заходів влади. Все це страшенно руйнувало останні рештки авторитету інститутів влади та самодержавного правління, а водночас – це сильно анархізувало настрої населення. Тепер усі, хто б яку позицію – помірковану, чи радикальну мав раніше – набули переконання, що імперію, потрібно руйнувати вщент, а всі решта проблем впорядковуватимуться потім. Такі настрої також гуртували українських і московських революціонерів у єдине «всеросійське море спротиву».

Впродовж десятиліття поміж I та II революціями М. Міхновський продовжував нарощувати та розширював географію пропагування (зокрема на Слобожанщині та на Донеччині) національно-самостійницьких ідей. Водночас, як зауважував його близький друг Сергій Шемет, саме у той час М. Міхновський прийшов до переконання, що держава вибудовується далеко не лише силами інтелігенції, але й не меншою мірою – представниками «продуктивних сил» (тобто, верствами людей у чийх руках перебувають засоби виробництва, земельна власність, капітал), а також тими, хто у даній країні, ті продуктивні сили організовує. Тож він намагався поширювати свої ідеї та налагоджувати особисті контакти з промисловцями та підприємцями. Зокрема, разом із промисловцем Ілленком взяв участь в організації соляного промислу у Слов'янському районі, а разом із Біленьким купив маєток. Обидва ці спільники М. Міхновського стали національно переконаними активними політичними діячами. Так само вплив ідей М. Міхновського позначився і на світогляді дітей родини відомого організатора вугляної промисловості у Донецькому басейні – О. Алчевського, зокрема Христини Алчевської, котра брала згодом активну участь в українському національному русі [12].

З початком подій Революції навесні 1917 р., коли більшість українських політичних діячів, перебуваючи в ідейному полоні соціалістичних утопій, оманливо сподівалися на спільно погоджені з російськими політиками-революціонерами демократизаційні процеси на теренах усїєї колишньої Російсь-

кої імперії, а відтак – намагалися усі дії звиряти з діями Тимчасового уряду Петрограда, Микола Міхновський був одним із небагатьох, хто відразу взявся за справу виборювання повної незалежності України. Він ішов до солдатських казарм і там проводив складну, але вкрай конструктивну агітаційну роботу із закликом до військових служити своїй, українській національній державі. Він переконливо доводив, що саме тепер в українських військових з'явився шанс стати насправді вірними синами свого народу та служити своїй державі – служити значно краще, завзятіше, з більшою відданістю, аби виконати свій національний і державотворчий обов'язок.

За тієї загальної атмосфери морального занепаду у царській армії, коли звичними були заклики анархічного змісту, бунти, непокоря наказам, небажання не-знамо за що воювати, заклики М. Міхновського знаходили повне розуміння та підтримку серед військових. Українські солдати йшли за ним, а не за тими, хто нищив авторитет офіцерства, нищив дисципліну, хто заохочував до безладу. Українські солдати легко переймалися національною ідеєю, а водночас і офіцерство місцевого українського походження, усвідомлюючи, що заклики М. Міхновського не є анархічними, а цілком конструктивними, також ставали на його бік.

Також відомо, що за його активної організаторської участі було створено першу українську військову частину – «Охочекомонний полк імені Богдана Хмельницького». Активно долучався він також до організації Першого та Другого Всеукраїнських з'їздів військових, що відбулися у травні та червні 1917 р. Й зовсім недостатньо ми дотепер поцінуємо своєрідний винахід М. Міхновського – заснування ним громадсько-політичної організації самостійницького спрямування «Український військовий клуб імені Павла Полуботка», котрий він сам і очолив. Ця громадська організація відігравала роль ідеологічного центру. Прихильники та послідовники ідей М. Міхновського – члени Клубу Полуботка проводили агітаційно-пропагандистську роботу серед українців військових частин імперії, роз'яснюючи їм важливість формування національних українських військових підрозділів, й українські солдати це розуміли і були готові палко підтримувати. Згадаймо, принагідно, яку важливу роль у формуванні більшовицької червоної армії відігравав інститут комісарів, формуючи серед селян-робітників уявлення, що це саме їхня армія, що бореться

саме за їхнє щасливе майбутнє. На жаль, важливості цієї роботи не розуміли керманічі Центральної Ради.

Програмними діями М. Міхновського, як пише Сергій Шемет, було створення своєї української регулярної армії, проголошення вслід за тим самостійної Української Держави та підписання сепаратного миру з Центральними державами [13]. Зрештою, самі подальші події, як знаємо, змусили керманічів Української революції діяти саме за цим планом М. Міхновського. Проте, такі дії відбувалися аж у 1918 р., у нелогічній зворотній послідовності запізно, як кроки рятування ситуації, що вийшла з-під контролю. Але у час, коли М. Міхновський навесні 1917 р. домагався реалізації свого плану, він піддавався остракізму, його не розуміли та не слухали. Діячі Центральної Ради, трагічно для подальшої історії України поводитися вкрай обережно щодо будь-яких ініціатив зі створення свого національного війська, вірячи водночас у можливість спільних із російськими діями демократичних перетворень, за яких національна армія просто буде непотрібною, а майбутнє України будуватиметься на умовах автономії у складі демократичної федеративної Російської республіки.

Звичайно, така обережність Центральної Ради мала під собою підґрунтя, адже на теренах України тривали військові дії Першої світової й величезне скупчення військ під проводом генералів-росіян (приміром, у Кам'янці-Подільському дислокувалася ставка командуючого Південно-Західним фронтом генерала О. Брусилова) складала неабияку загрозу нічим не захищеній Центральній Раді. Тож, як згадував М. Грушевський, доводилося остерігатися якихось прямолінійних, самочинних акцій з боку наших військових, які могли б бути трактовані військовим переворотом, а відтак, задавлені російською владою «прямо з садистичною жорстокістю і при сій нагоді були б роздавлені початки національної організації» [14].

Але попри цю потенційну загрозу (на якій акцентує увагу М. Грушевський), у той же час серед українських військових, що перебували на усіх фронтах, відбувалося масове національне піднесення. Вони створювали у військових частинах свої осередки та проявляли доволі високу національну свідомість й активність, вимагаючи зокрема українізації військових частин, тобто перегруповання українців з різнонаціональних військових підрозділів до суто українських. За підрахунками

В. Волковинського, вже до початку травня 1917 р. в армії було створено 1337 українських військових організацій, з яких – 685 на Південно-Західному фронті та майже 300 у Київському військовому окрузі, й саме з їхнього середовища, з усіх кінців Росії на адресу Тимчасового уряду надходили телеграми та резолюції з вимогами українізації військових частин [15]. То чи не було це достатньою силою на яку мала б опертися Центральна Рада у своїх відносинах з Тимчасовим урядом? Й саме на цю силу широкої, масової солдатської підтримки й покладався у своїх стратегічних державотворчих планах М. Міхновський.

Зрештою, попри зрив перемовин делегації Центральної Ради з Тимчасовим урядом 20 травня у Петрограді та відхилення останнім усіх прохань української делегації, включно з рішеннями I Військового з'їзду, стихійна українізація військових підрозділів все ж відбувалася. Так само, попри заборону військовим міністром О. Керенським проводити II Військовий з'їзд, українські військові делегати самочинно ринулися до Києва та провели II з'їзд і спонукали Центральну Раду до проголошення I Універсалу. Тож чи достатньо рішучою була сама Центральна Рада, у відповідності до викликів часу? Чи не надмірна обережність, а точніше – побоювання революційної активності українських солдатських мас, а також самооманлива довіра до Тимчасового уряду прирекли Центральну Раду до втрати авторитету серед українського народу. Показовою є у цьому сенсі позиція Центральної Ради щодо збройного виступу українських військовиків, організованого Військовим клубом імені Павла Полуботка у Києві в ніч із 17 на 18 липня. Тоді було нейтралізовано усіх представників Тимчасового уряду у Києві й змовники пропонували Центральній Раді брати усю повноту влади у свої руки. Натомість, остання змусила повстанців повернутися до казарм, а згодом їх (а серед них і М. Міхновського) було відправлено на передову Румунської ділянки фронту й фактично таким чином інспіровано знищення патріотичних українських військовиків [16].

З подібною недовірою поставилися діячі Центральної Ради наприкінці осені 1917 р. до формування генералом П. Скоропадським Першого українського корпусу, який, за спогадами Д. Дорошенка, міг би стати надійним ядром (чисельністю у 60 тис. військових) майбутньої української армії. Але у колах Центральної Ради цих військ боялися, бо ду-

мали, що «генерал Скоропадський зробить переворот і створить якийсь інший уряд, правіший, ніж Генеральний секретаріат Центральної Ради... Отже, замість того, щоб використати український корпус, постаралися швидше його розкласти й знищити» [17]. Через таку політику замість мільйонів українських багнетів, які могли б захистити Центральну Раду ще весною-влітку 1917 р., вже на осінь-зиму не залишилося жодних сил, про що засвідчили криваві події під Крутами на початку 1918 р.

У політичній діяльності, як і в повсякденні, люди у прийнятті поведінкових рішень керуються певними усталеними переконаннями, що складають їхній світогляд. Це своєрідний комплекс більш-менш визначених уявлень про добро та зло, справедливість і неправду, життєві покликання, цілі й обов'язки тощо. Слідуючи своєму світогляду, своїм переконанням, як певному життєвому плану, люди впевнюються у своїх життєвих позиціях, або ж навпаки, з часом бачачи їхню нездійсненність чи хибність, корегують свою поведінку, а іноді й переоцінюють свої переконання й усталені бачення.

Т. Шевченко та М. Міхновський своїм незмінним життєвим планом і покликанням усвідомлювали необхідність особистого, жертвовного служіння рідному народові задля звільнення його з-під влади чужинців. Козацько-шляхетський, лицарський світогляд Т. Шевченка, а також М. Міхновського обумовив їхні переконання у необхідності боротьби саме за Свободу та Незалежність України, за повне звільнення українців від усіх зайд-поневолювачів. Проте, з реалій буття своєї доби, Т. Шевченко з великою вірою у рідний народ міг лише мріяти про повернення Свободи, козацькому за своїм духом, народу українському: «...Вставайте, // Кайдани порвіте // І вражою злою кров'ю // Волю окропіте». Натомість, М. Міхновський, життя якого припало на час Революції, усвідомив своїм покликанням й історичною місією реалізацію ідеї: «Одна, єдина, соборна Україна від Сяну по Кавказ», створюючи національні війська та сприяючи перебранню усієї повноти влади в Україні українським силам.

Земський Юрій Тарас Шевченко та Микола Міхновський – творці модерної ідеї української державної незалежності

Ідеї національного визволення, державотворення та громадянського порозуміння з творчої спадщини Т. Шевченка, а також ідейні цінності вільного козацького (несправедливо втраченого) минулого надзвичайно органічно та з розумінням сприймалися українським народом, що й формувало його стихійно-національну свідомість, в умовах самого початку революційних зрушень у 1917 р. Проте для українських освічених кіл початку ХХ ст. більш важливими видавалися завдання соціального визволення, руйнування станових обмежень і забезпечення матеріального благополуччя нижчих верств суспільства. М. Міхновський, котрий ставив у число пріоритетів революційної боротьби національно-

На жаль, не склалося. Завадив різночинно-селянський світогляд прагматичного змісту, що тотально переважав у більшості лідерів революційних подій, зокрема у діячів Центральної Ради. Останні більше переймалися проблемою соціальних умов життя українців, я не змістом національно-політичного середовища в Україні. Послуговуючись словами Т. Шевченка, можна сказати, що українські лідери опікувалися лише проблемою: «Аби українцям картопелька добре родила», вони не міряли теренів України категорією «Священної Української землі, окропленої кров'ю Українських лицарів-борців за Свободу». Тож у підсумку, не забезпечивши собі політичних важелів впливу на хід подій в Україні, ці політичні лідери виявилися безсилимими й у вирішенні економічних проблем і зрештою втратили не лише владу, але й шанс здобуття Української волі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Донцов Д. Рік 1918 / Дмитро Донцов. – К-Торонто: Накладом видавництва «Гомін України», 1954. – С. 4-5.
2. Драгоманов М. Шевченко, українофіли і соціалізм // Михайло Драгоманов. Вибрані твори. Збірка політичних творів з примітками / Під загальною редакцією Павла Богацького. – Прага-Нью Йорк: Накладом українських поступових товариств в Америці, 1937. – Т. I. – С. 163.
3. Бойко Ю. М.П. Драгоманов, його світогляд і соціально-політичні погляди // Юрій Бойко. Вибране. – Мюнхен, 1981. – Т. III. – С. 64-65.
4. Андрієвський В. Микола Міхновський (Нарис суспільно-політичної біографії) / Віктор Андрієвський // Микола Міхновський. Суспільно-політичні твори. – К.: Смолоскип, 2015. – С. 126.
5. Андрієвський В. Микола Міхновський... – С. 127.
6. Дорошенко Д. З історії української політичної думки за часів світової війни / Дмитро Дорошенко. – Прага, 1936. – С. 17.
7. Там само. – С. 4.
8. Там само. – С. 5.
9. Там само. – С. 5-6.
10. Там само. – С. 6.
11. Шемет С. Микола Міхновський (Посмертна згадка) / Сергій Шемет // Микола Міхновський. Суспільно-політичні твори. – К.: Смолоскип, 2015. – С. 92.
12. Там само. – С. 100.
13. Там само. – С. 101.
14. Грушевський М. Спомини / Михайло Грушевський // Київ. – 1989. – № 9. – С. 110.
15. Волковинський В. Бойові дії на українських землях у роки Першої світової війни / В. Волковинський // Український історичний журнал. – 2004. – № 4. – С. 52.
16. Міхновський Микола // Енциклопедія українознавства: Словникова частина: [в 11 т.] / Наукове товариство імені Шевченка; гол. ред. проф. Володимир Кубійович / Перевидання в Україні. – Л., 1996. – Т. 5. – С. 1616.
17. Дорошенко Д. Мої спогади про недавнє минуле (1914-1920) / Дмитро Дорошенко. Друге видання – Мюнхен, 1969. – С. 204.

державну незалежність України, виявився у числі одинаків, яких не розуміли та піддавали остракізму провідники УНР.

Ключові слова: Українська революція, національне визволення, військовики, соціалістичні ідеї, Т. Шевченко, М. Міхновський

Земский Юрий Тарас Шевченко и Николай Михновский – творцы современной идеи украинской государственной независимости

Идеи национального освобождения, государственного строительства и гражданского согласия из творческого наследия Т. Шевченко, а также идейные ценности вольного казацкого (несправедливо утерянного) прошлого чрезвычайно органически и с пониманием принимались украинским народом, и это формировало его стихийно-национальное сознание, в условиях самого начала революционного движения 1917 г. Однако для украинских просвещенных кругов начала XX в. более важными казались задания социального освобождения, разрушения социальных ограничений, обеспечение материального благополучия нижних слоев общества. М. Михновский, который ставил в число приоритетов революционной борьбы национально-государственную независимость Украины, оказался в числе отщепенцев, которых не понимали и подвергали остракизму руководители УНР.

Ключевые слова: Украинская революция, национальное освобождение, войсковики, социалистические идеи, Т. Шевченко, Н. Михновский

Zemsky Yuriy Taras Shevchenko and Mykola Mikhnovsky – Founding Fathers of Modern Idea of Ukraine's Independent Statehood

One of the most intriguing aspects of perceiving global and local social and historic processes for researchers is to identify a set of causes that triggers social activity and prompts particular communities or even populations to rise against the generally accepted order and call for social and political transformations. These features were typical of the Revolution of 1917-1921 – the event that is regarded as a dramatic moment of lost opportunities in the history of Ukraine. Sporadic nation-orientated views of Ukrainian peasantry (mainly of those conscripted into the military service) were not properly coordinated by the leaders of the Revolutionary movement. Thus, Ukrainian elite turned to be less motivated and determined to achieve national liberty than common people. The author analyzes political convictions and creeds of Ukrainian opinion leaders of the Revolutionary epoch in order to find an explanation for this phenomenon.

Ideas of national liberation, building an independent state and developing civic awareness, represented in Taras Shevchenko's literary works, as well as Cossack ideological heritage charmed Ukrainian common people of that time and shaped their spontaneous national awareness. Nevertheless, Ukrainian intellectual community of the beginning of the 20th century considered social liberation, abolishing class restrictions together with material welfare for all social strata as priority objectives of their political endeavors. M. Mikhnovsky who emphasized national and state independence was among the few ones, who were ignored and ostracized by the official leaders of Ukrainian People's Republic.

Keywords: Ukrainian Revolution, national liberation, military, social ideas, Taras Shevchenko, M. Mikhnovsky

Рецензенти:

Михайлуца М.І., д.і.н., професор

Шитюк М.М., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 27.04.2017 р.